

**ПЕДАГОГІЧНА ПУБЛІЦИСТИКА
В.О. СУХОМЛИНСЬКОГО 60-Х РР. ХХ СТ.
ЯК ПРОВІДНИК ІДЕЙ ГУМАНІСТИЧНОЇ ОСВІТИ**

У статті розглянуто оригінальну концепцію педагогічної творчості В.О. Сухомлинського, основу якої становили ідеї гуманізму, педоцентризму та народної педагогіки. Доведено, що значущість педагогічної творчої діяльності педагога полягає в тому, що в умовах ідеологічного тиску він виступив на захист людської індивідуальності, зберігаючи пріоритети духовно-морального національного виховання.

Ключові слова: педагогічна публіцистика, гуманізм, особистість, моральне виховання.

Політична відлига кінця 50-х рр. ХХ ст. сприяла відновленню гуманістичної спрямованості вітчизняної педагогіки. На думку багатьох істориків педагогіки, провідною в педагогічному творчому пошуку радянської педагогіки 60-х рр. ХХ ст. була ідея створення гуманістичних стимулів для спонукання школярів до навчання й особистісного розвитку. Як зауважують дослідники історії розвитку вітчизняної освіти й науково-педагогічної думки (О. Адаменко, Л. Березівська, В. Курило, О. Сухомлинська та ін.), у педагогічній теорії й практиці 60-х рр. ХХ ст. відбувається поступова зміна ціннісних орієнтацій – з панівної суспільної установки на особистісну орієнтацію.

Як видно з архівних документів [3; 4], а також свідчень самих учасників інноваційних перетворень (І. Білодід, М. Лисенко, В. Сухомлинський, І. Ткаченко та багато інших), прерогативою означеного часу стала можливість обговорення актуальних проблем розвитку освіти. Публіцистична діяльність на новому етапі усвідомлюється педагогами як важливий аспект професійної педагогічної творчої діяльності. Таким чином, ідея поширення передового педагогічного досвіду засобами педагогічної публіцистики набула вагомого значення. У цей період процес персоніфікації творчої ініціативи вчителів набув найбільш активних форм. Журналістська діяльність провідних педагогів, учителів-практиків стала одним з головних стимулювальних чинників переходу до нової гуманістичної парадигми освіти. З особливою силою проявилася тенденція до активізації публіцистичного чинника в переломні, кризові моменти історії, яким є аналізований час – етап “хрущовської відлиги” і, відповідно, народження педагогіки В. Сухомлинського.

Актуальність обраної нами теми посилюється тим фактом, що на сьогоднішній день праці В.О. Сухомлинського, розпорошені на шпальтах педагогічної преси, ще недостатньо ґрунтовно досліджено.

Метою статті є узагальнити на основі матеріалів педагогічної публіцистики В. Сухомлинського 60-х рр. ХХ ст. основні ідеї гуманістичної концепції освіти видатного педагога.

У своїх творах педагог зумів органічно поєднати наукову теорію й учительську практику, що були просякнуті високим суспільно значущим пафосом, педагогічною пристрасстю. Повага до особистості дитини, урахування її потреб

та інтересів, духовно-моральне виховання в колективі – провідні теми педагогічної публіцистики В. Сухомлинського.

Протягом 60-х рр. ХХ ст. виходять друком і в Радянському Союзі, і закордоном науково-публіцистичні праці В. Сухомлинського: “Формування комуністичних переконань молодого покоління” (1961 р.), “Духовний світ школяра” (1961 р.), “Людина неповторна” (1961 р.), “Моральний ідеал молодого покоління” (1963 р.), “Виховання особистості в радянській школі” (1965 р.), “Етюди про комуністичне виховання” (1967 р.), “Серце віддаю дітям” (1968 р. – НДР, 1969 р. – УРСР), “Павлицька середня школа” (1969 р.), “Народження громадянина” (1970 р.) й ін., які стали видатним явищем у світовій педагогіці.

Користуючись документальними матеріалами й відомостями із сімейного архіву, О. Сухомлинська підрахувала, що свої творчі ідеї та результати новаторської педагогічної практики видатний український педагог виклав у 48 книгах, 500 статтях, 1500 казках і оповіданнях для дітей, які було видано 59 мовами в Болгарії, Румунії, Югославії, Польщі, Чехословаччині, Японії, Таїланді, Монголії, Угорщині, Німеччині, Китаї й багатьох інших країнах загальним тиражем понад 15 млн примірників [2, с. 392–393].

Показово, що, маючи багатий досвід власної публіцистичної діяльності, В. Сухомлинський наголошував на тому, що поряд з науково-педагогічною й методичною літературою в бібліотеці справжнього вчителя неодмінно повинна бути й педагогічна публіцистика: “В особистій бібліотеці кожного справжнього вчителя повинен бути разом з літературою зі спеціальності й публіцистичний матеріал, який збагачує його духовний світ” [8, с. 137–144]. Педагог-публіцист переконливо рекомендував учителям позначати в газеті, що можна й потрібно прочитати з неї й узяти “собі на замітку”. В. Сухомлинський вважав, що почерпнуті з газет і журналів актуальні факти повсякденного шкільного життя допоможуть учителю у вирішенні складних педагогічних проблем.

Світовою педагогічною спільнотою визнано, що духовно-морально-етичні питання виховання молодого покоління якнайповніше розкрив у своїх працях В. Сухомлинський. Бібліографія творчості педагога представлена вражаючою кількістю розвідок українських, російських, китайських, німецьких учених. Виховна система, розроблена В. Сухомлинським, на спільну думку дослідників (І. Зязюн, М. Мухін, Є. Родчанін, О. Сухомлинська та ін.), становить гуманістичну концепцію виховання, спрямовану на формування в людини творчого мислення.

Принцип індивідуальності, який є однією з аксіом педагогіки з моменту її зародження й наявний майже в усіх працях педагогів-класиків, становить ядро гуманістичної системи вченого. Уявлення про поетичну й глибоко гуманну у своїй основі педагогіку В. Сухомлинського можна вибудувати вже на основі самих тільки назв його педагогічних творів (наприклад, поетика змісту книги “Школа радості”: “Перший рік – вивчення дітей”, “Школа під блакитним небом”, “Куточок мрії”, “Мандрівка у світ праці”, “Ми слухаємо музику природи”, “Зимові радості й турботи”, “Перше свято жайворонка”, “Ми живемо в саду здоров’я” тощо). Лейтмотивом усієї педагогічної діяльності В. Сухомлинського, стрижнем усієї його педагогічної системи є безмежна любов до дітей. “Що найважливіше було в моєму житті? Без вагань відповідаю: любов до дітей”, – напише він у передмові до своєї першої книги “Серце віддаю дітям” [7, т. 3, с. 7].

На думку Василя Олександровича, любов і повага до дитини є головним свідченням професіоналізму педагога. “Які б грані людської волі й розуму, серця

й мудрості ні відкривались у вашій особистості перед дитиною, – зауважував В. Сухомлинський, звертаючись до вчителів, – схвалення, похвала, захоплення, гнів, обурення, засудження (на ці почуття вихователь теж має право, він не безплотний ангел), будь-яка з цих граней повинна відкритися на тлі головного – поваги людської гідності, піднесення людини” [6, т. 1, с. 15].

До проблеми особистості й професійних якостей сучасного вчителя В. Сухомлинський повертався у своїх педагогічних працях неодноразово. Так, у “Школі радості” ми читаємо: “Хто не знає дитину, той не може бути вихователем” [7, т. 3, с. 29]; “Є якості душі, без яких людина не може стати справжнім вихователем, серед цих якостей на першому місці – уміння проникати в духовний світ дитини” [7, т. 3, с. 30]. Як бачимо, серед особистісних якостей учителя вчений особливо виокремлював “гуманне начало, яке має бути закладене в кожному істинному педагогові”.

В. Сухомлинський вважав, що вчительська праця – це творчість, а не буденне “втискування” в дітей знань. Покликання вчителя він бачив у тому, щоб дитина вчилася не заради оцінки, а пізнавала потяг до знань, до чогось нового, до творчості. Він підкреслював, що справжній учитель-майстер не може жити без творчості, повторюючи одне й те саме все своє життя. Видатний педагог-гуманіст був щиро переконаний у тому, що тільки творчий учитель може розвинути творчі можливості, творчі здібності в дітей. В. Сухомлинський закликав учителів пам’ятати головне правило педагогічної діяльності: “Обдаровані й талановиті всі без винятку діти” [8, с. 137–144]. Використовуючи такі форми, як “уроки мислення”, “уроки творчості”, В. Сухомлинський прагне виховувати творче ставлення до всіх видів діяльності, у такий спосіб він підводив учня до усвідомлення необхідності в самовдосконаленні, у можливості самому творити в собі особистість: “Гуманне ставлення до дитини означає розуміння вчителем тієї простої й мудрої істини, що без внутрішніх духовних зусиль дитини, без бажання бути хорошою – неможлива школа, неможливе виховання. Справжній майстер виховання й спонукає, і змушує, і силує, але все це робить таким чином, що в дитячому серці ніколи не згасає цей дорогоцінний вогник – бажання бути хорошою. Справжня гуманність виховання відзначає майстерність, мистецтво, уміння збудити в дитині думку про те, що вона ще не стала такою, якою може й повинна бути” [8, с. 94].

Таким чином, педагогічна творчість, за В. Сухомлинським, – це керована педагогом діяльність одної дитини або дитячого колективу, спрямована на створення нового, на вираження самого себе.

Василь Олександрович особливо наголошував на значущості морального виховання як основи розвитку повноцінної особистості. На думку педагога-гуманіста, головне завдання школи полягає в максимальному задоволенні духовних потреб, їхньому розвитку й вихованні.

Величезну виховну роль у духовному світі дитини видатний педагог відводить слову – це слово вчителя, книга, мова живопису тощо. Усе це покликане пробудити допитливу думку дитини, сприяти прояву творчої індивідуальності, розвитку пізнання. Одним з провідних засобів формування духовних інтересів особистості в авторській концепції В. Сухомлинського є книга, якій педагог надавав винятково важливого значення. Він ретельно добирав літературу для читання з урахуванням вікових особливостей дитини. “Читання, слухання художнього твору – своєрідний творчий процес, – писав вчений, – учень, який читає літературний твір, наповнює слово пристрасстю свого серця – він або захоплю-

ється красою, благородством, моральною величчю, або ж відчуває обурення. Ось чому ми надаємо виняткового значення читанню художніх творів на уроці й удома” [10, с. 245].

За ширим переконанням педагога-гуманіста, витоками духовності для дитини є “любов до матері й батька, дідуся й бабусі, народної пісні й казки, до вітчизняної історії”. Традиції рідного народу, за визначенням педагога, становлять “корінь духовності”, а “серцевина людини – любов до Батьківщини” [11, с. 28]. Національні культурно-історичні традиції видатний педагог визнавав основою школи. В оригінальній концепції педагогічної творчості В. Сухомлинського воєдино злилися національні звичаї українського народу й принципи шкільної та сімейної педагогіки.

Як людина свого часу В. Сухомлинський стверджував, що виховання гармонійно розвиненої особистості може ґрунтуватися лише на комуністичній моральності, яка пронизує всі грані людської особистості, відкриваючи перед кожним шлях до суспільних, ідейних, творчих, трудових, естетичних цінностей: “Молодь повинна вчитися комунізму, засвоюючи весь комплекс знань, набутих людством, учитися комунізму практично, у житті, пізнаючи життя й перебудовуючи його” [9].

Завершуючи короткий аналітичний огляд ключових для осмислення педагогічного світогляду В. Сухомлинського творів, ми можемо констатувати, що основу його оригінальної концепції педагогічної творчості становлять ідеї гуманізму, педоцентризму, народної педагогіки.

Гуманізація й демократизація як основні та магістральні напрями розвитку радянської освіти, визначені в нових Законах про школу, прийнятих ще наприкінці 1950-х рр., і підкріплені положеннями Морального кодексу, на спільну думку багатьох істориків педагогіки (Е. Днепров, Л. Березівська, М. Богуславський, Р. Шакіров, О. Сухомлинська та ін.), не були повною мірою реалізовані в реальній шкільній практиці, а залишилися в площині ідеологічних імперативів. Формальні розмови про особливу роль учителя в суспільстві в 1970-ті рр. розходилися з дійсністю, у якій професіоналізму, особистим якостям, творчій активності відводилася другорядна роль, а головними були прояви лояльності й підкорення партійно-бюрократичній системі ідеологічного керівництва школою.

Якщо символом “хрущовського десятиліття” була реформа, то двадцятиріччя брежнєвського правління історики характеризують як епоху консерватизму, закріплення досягнутих результатів, згладжування очевидних суперечностей. Разом з економічною кризою в країні почала відчуватися криза ідеологічна: “Фактично склалася ситуація, коли ідеали комуністичного виховання перестали відповідати реальним прагненням людей. Виховання комуністичної моральності в школі перестало підкріплюватися особистісними цінностями й потребами, що реально існували в суспільстві. Виникло явище так званої “подвійної моралі” [1, с. 499]. Проте школа до останнього залишалася оплотом соціалістичних цінностей, але й вона не могла стримати натиск настроїв, що зароджувалися в суспільстві.

Система життєвих установок такого роду не могла не наштовхуватися на різні види громадського опору (мирна демонстрація в Новочеркаську (1962 р.), Художня виставка в Манежі (1962 р.) тощо). Наприкінці 1960-х рр. розпочалась кампанія переслідування “інакомислення”.

Розпочавши в 1967 р. на сторінках журналу “Народное образование” (1803 р. – по теперішній час, м. Москва) полеміку навколо нарисів Василя Олек-

сандровича “Этюды о коммунистическом воспитании”, радянська офіційна авторитарна педагогіка аж до 1990-х рр. виступала з критикою гуманістичної творчої концепції В. Сухомлинського. Як свідчить О. Сухомлинська, “ця полеміка значною мірою вплинула не тільки на долю батька, його творчість, а й, на мій погляд, більше на подальший розвиток педагогічної науки і шкільної практики в країні” [5, с. 11]. Критикувався сам принцип гуманістичного ставлення до дитини, ідея вільного творчого розвитку, характерна для цього педагогічного напрямку, якій протиставлялась ідея відповідальності, що реалізовувалася в тогочасній школі за допомогою методики вимог. Зрештою, критикувалась навіть ідея любові до дитини як прояв “чуждого” радянському суспільству й педагогіці принципу буржуазного світу – “педоцентризму”.

З огляду на введені О. Сухомлинською до наукового обігу нові документальні матеріали щодо перебігу дискусії з приводу педагогічної творчості В. Сухомлинського [5], діяльність видатного педагога можна охарактеризувати: з одного боку, як віддане служіння основним комуністичним установкам і партійній політиці радянської держави, з іншого – супротив авторитарним методам виховання, різкою незгодою з догматичними положеннями концепції однобічного впливу суспільства на формування людини, яке призвело до нехтування особистісною індивідуальністю.

Значущість педагогічної творчої діяльності В. Сухомлинського, на наш погляд, полягає в тому, що в умовах ідеологічного тиску тоталітарної системи радянський педагог висловив своє негативне ставлення до авторитарних методів виховання, виступивши на захист людської індивідуальності й зберігаючи пріоритети духовно-морального національного виховання на протигагу ідеологічному. Статті й великі твори педагогічної публіцистики В. Сухомлинського на яскравих прикладах з повсякденної практики Павлиської школи демонструють, що і в умовах авторитарної системи можлива реалізація гуманістичних ідей у вихованні. Хоча незаперечним лишається й той факт, що постулати панівної в радянському суспільстві комуністичної ідеології, щоправда значною мірою ідеалізовані В. Сухомлинським, були покладені в основу його власної концепції педагогічної творчості.

І в часи розквіту професійної діяльності, і після того, як педагог пішов з життя, твори В. Сухомлинського продовжували виходити друком по всьому світу (“Методика виховання колективу” (1971 р.), “Розмова з молодим директором” (1973 р.), “Листи до сина” (1978 р.), “Сто порад учителям” (1984 р.), “Як виховати справжню людину” (1989 р.), “Хрестоматія з етики” (1990 р.), “Обережно, дитина” (2009 р.) й ін.), а творчий спадок, представлений на їх сторінках, продовжує знаходитися в епіцентрі дискусії, боротьби педагогічних напрямів, представників протилежних ідейних течій.

Педагогічна публіцистика видатного педагога, як для свого часу в умовах існування педагогіки в радянській системі, мала випереджальний характер. Незважаючи на всесвітнє визнання, у вітчизняній системі освіти гуманістична концепція педагогічної творчості В. Сухомлинського набула широкого розголосу й практичного поширення лише тільки у 80–90-ті рр. ХХ ст.

Педагогічна творчість на цьому етапі розглядається як процес вирішення педагогічних завдань у мінливих суспільних умовах, пошук та знаходження нових методів і засобів педагогічної праці; самореалізація педагога, віднаходження індивідуальних шляхів професійного зростання. Великого значення В. Сухомлинський надавав вихованню особистості, віднайшовши шляхи, засоби, джере-

ла такого виховання в досвіді народу, традиціях, звичаях, рідній мові. Особливе місце у творчій лабораторії педагога відводилося відродженню прогресивних гуманістичних ідей національного виховання, української народної педагогіки, а також виявленню й вивченню вітчизняного передового педагогічного досвіду.

Висновки. Отже, характерною рисою педагогіки 60-х рр. ХХ ст. було відродження ідеї наступності, яку в радянський час розглядали в плані все більш глибокого обґрунтування марксистсько-ленінської ідеології й визначали як “вірність традиціям”. Незважаючи на авторитарний ідеологічний тиск у системі освіти з боку партії й держави, офіційної педагогіки й педагогічної науки, у якій ідеї педагогіки творчості тільки проголошувалися, спадкоємність цих ідей не уривалася завдяки практичній діяльності педагогів і можливості публікацій вітчизняними педагогами своїх педагогічно-публіцистичних праць. Промовистий факт: публіцистичну діяльність педагога починають розглядати як один з провідних видів професійної педагогічної діяльності.

Перспективу подальших досліджень, на нашу думку, повинно скласти відновлення від ідеологічних нашарувань текстів педагогічної публіцистики та вивчення оригінальних ідей гуманістичної освіти В. Сухомлинського.

Список використаної літератури

1. История педагогики и образования. От зарождения воспитания в первобытном обществе до конца ХХ века : учеб. пособие для пед. учеб. заведений / под ред. А.И. Пискунова. – М. : ТЦ Сфера, 2005. – С. 499.

2. Маловідомі джерела української педагогіки (друга половина ХІХ – ХХ ст.) : хрестоматія / упоряд.: Л.Д. Березовська та ін. – К. : Наук. світ, 2003. – 418 с.

3. Стенограма республіканської наради директорів сільських шкіл УРСР з питань перебудови роботи шкіл. 4 – 5 квітня 1961 р. // Ф. 166, оп. 15, спр. 3050. – 137 арк.

4. Стенограма республіканської наради по питанню поліпшення “Читанки” для 1 класу, 1969 р. // Ф. 166, оп. 15, спр. 6795. – 38 арк.

5. Сухомлинская О. Этюды о В. Сухомлинском. Педагогические апокрифы / О. Сухомлинская. – Харьков : Акта, 2008. – 432 с.

6. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения : в 3 т. / В.А. Сухомлинский ; сост.: О.С. Богданова, В.З. Смаль. – М. : Педагогика, 1979–1981.

7. Сухомлинский В.А. Избранные педагогические сочинения : в 5 т. / В.А. Сухомлинский ; редкол.: А.Г. Дзевирин (пред.) и др. – К. : Рад. шк., 1979.

8. Сухомлинский В.А. Мы – сельские учителя / В.А. Сухомлинский // Сов. педагогика. – 1968. – № 6. – С. 137–144.

9. Сухомлинский В.А. Нравственный идеал молодого поколения / В.А. Сухомлинский. – М. : Акад. пед. наук РСФСР, 1963. – 152 с.

10. Сухомлинский В.А. О воспитании / В.А. Сухомлинский. – М. : Политиздат, 1973. – 272 с.

12. Сухомлинский В.А. Павлышская средняя школа / В.А. Сухомлинский. – М. : Просвещение, 1979. – С. 28.

Стаття надійшла до редакції 13.08.2012.

Курило Т.В. Педагогическая публицистика В.А. Сухомлинского 60-х гг. ХХ в. как проводник идей гуманистического образования

В статье рассмотрена оригинальная концепция педагогического творчества В.А. Сухомлинского, основу которой составили идеи гуманизма, педоцентризма и народной педагогики. Доказано, что значимость педагогической творческой деятельности педагога состоит в том, что в условиях идеологического

давления он выступил в защиту человеческой индивидуальности, сохраняя приоритеты духовно-нравственного национального воспитания.

Ключевые слова: педагогическая публицистика, гуманизм, личность, нравственное воспитание.

Kurylo T. Pedagogical Publicism of V.O. Sukhomlinsky in 1960s as a Guide of Ideas of Humanistic Education

In the article the original concept of pedagogical creativity of V. O. Sukhomlinsky, which is based on the humanism, progressive education and folk pedagogy is discussed. It is proved that the significance of the teacher's pedagogical creativity consists in the fact that under ideological pressure he defends human individuality, keeps the spiritual and moral priorities of national education.

Key words: teaching publicism, humanism, personality, moral education.